

Поняття санкції у теорії права

У статті встановлено етимологічне значення поняття «санкція»; проаналізовано теоретичні підходи до визначення санкції норми права; виокремлено суттєві ознаки, які його характеризують; піддано критиці концепцію позитивної відповідальності та санкцій-заохочень; встановлено інформаційний та превентивний ефекти існування та застосування санкцій до правопорушників; з'ясовано співвідношення та зв'язок між санкцією норми права та юридичною відповідальністю.

Ключові слова: норма права; санкція; правопорушення; державний примус; юридична відповідальність.

Постановка проблеми. У теорії права серед численних досліджень санкції норми права нами було виявлено значні розбіжності у підходах до її визначення. Причиною цього є багатозначність самого терміну іншомовного походження та відсутність законодавчої його дефініції. Також на тлумачення змісту санкції норми права впливають суперечливі підходи до інституту юридичної відповідальності, зокрема спроб виділити позитивну, перспективну відповідальність, що спричиняє жваві дискусії. Формування наукового обґрунтованого поняття санкції норми права має значення не лише для побудови коректного понятійного апарату, а відчутне практичне значення. Адже законодавець повинен системно охороняти правопорядок за допомогою збалансованих санкцій за їх порушення. Удосконалення санкцій підвищує ефективність права та правозастосування.

Наукові дослідження проблеми. У своєму дослідженні ми спиралися на класичні та новітні дослідження санкцій норм права С. С. Алексєєва, Б. Т. Базилєва, М. І. Байтіна, К. Г. Волинки, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова, М. І. Козюбри, С. В. Курильова, О. Е. Лейста, А. В. Малька, Л. А. Морозової, П. О. Недбайла, В. Ю. Орехова, О. В. Петришина, А. С. Піголкіна, В. М. Сирих, В. Д. Ткаченка, М. В. Цвіка та інших правознавців.

Метою цього дослідження ми вважаємо аналіз загально-теоретичного поняття санкції норми права. Для його досягнення ми визначили наступні **завдання**: 1) з'ясувати етимологічне значення поняття «санкція»; 2) співставити і проаналізувати теоретичні підходи до визначення санкції норми права; 3) виявити суттєві ознаки санкції норми права; 4) оцінити обґрунтованість концепцій позитивної відповідальності та санкцій-заохочень; 5) охарактеризувати інформаційний та превентивний ефекти санкцій норми права; 6) співвіднести санкцію норми права та юридичну відповідальність, розкрити їх зв'язок.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поняття «санкція» у загально-теоретичному та кримінально-процесуальному контекстах, на нашу думку, варто розпочати із з'ясування етимології цієї іншомовної категорії. Отже, санкція (від лат. *sanctio* – непорушна постанова; найсуворіший припис) як багатозначний термін тлумачиться залежно від специфіки використання у тексті: 1) як затвердження чого-небудь вищою інстанцією; визнання законності чогось; 2) у юридичній лексиці має чотири основних значення: а) заходи, що застосовуються до правопорушника і тягнуть для нього певні несприятливі наслідки; б) структурна частина загальної норми права, яка вказує на можливі заходи впливу на порушника даної норми; в) термін «санкція» використовується в процесуальній сфері для визначення згоди компетентного державного органу на вчинення тих чи інших юридично значущих дій, наприклад, санкція судді на обшук [20, с. 69]. З приводу останнього тлумачення слід вказати на його моральну застарілість, оскільки законодавець у чинному КПК поняттям «санкція» більше не оперує; г) у міжнародному праві як заходи впливу щодо держави, яка порушила міжнародну угоду; 3) у економічній лексиці – у кредитних відносинах як заходи впливу, застосовувані до порушників фінансової, касової, розрахункової або кредитної дисципліни 4) у політології позначає каральні дипломатичні, економічні та суспільні дії по відношенню до держави, яка порушила міжнародне право. Термін може також відноситися і до військових дій, вжитих з тією ж метою; 5) у страхуванні – заходи примусового впливу, що застосовуються до учасників страхових правовідносин – порушників страхового законодавства або договору страхування [5, с. 473; 26; 27, с. 54].

Традиційно у загальній теорії права санкція розглядається у зв'язку із інститутами норм права (зокрема, її структури) та юридичною відповідальністю за правопорушення (так званою ретроспективною, негативною відповідальністю). Н. П. Томашевський висловив думку, що юридична санкція – це частина норми про юридичну відповідальність, яка визначає наслідки правопорушення у вигляді кари до правопорушника [29, с. 244-245]. А. С. Піголкін правові санкції розглядав як примус і несприятливі наслідки для порушника правої норми [24, с. 185].

Українські правознавці П. Є. Недбайло, М. І. Козюбра у свої працях визначили санкцію у більш широкому значенні: як вказівку на несприятливі наслідки, що настають у разі порушення норми права, а також як спосіб захисту правила поведінки, викладеного в диспозиції правової норми, від можливих його порушень, з метою попередити вчинення правопорушення [10, с. 35; 19, с. 63].

Б. Т. Базилев вважає, що санкція – головний структурний елемент особливого різновиду правових норм – норм юридичної відповідальності. Вони входять в арсенал охоронних засобів права і розосереджені по усіх його галузях [3, с. 34]. На нашу думку, оцінювати санкцію як головний елемент норм права некоректно, адже не менше значення мають гіпотеза та диспозиція.

Значний інтерес становлять дослідження санкцій у праві О. Е. Лейста як провідного фахівця, що спеціалізувався на вивченні цього предмету. Санкцію норми права вказаний науковець сприймав як вказівку на заходи державного примусу за порушення диспозиції, підкреслюючи, що в санкції міститься захід примусу до виконання обов'язків. На його думку, санкція містить також заключну оцінку поведінки особи, яка порушила вимоги правової норми [12, с. 7]. Згідно із його роботами санкція безпосередньо пов'язана з вимогою певної поведінки, що міститься у правовій нормі. У юридичному обов'язку виражена вимога належної поведінки, у санкції – спосіб державного примусу до виконання (дотримання) цієї вимоги, загроза примусом на випадок її порушення [12, с. 235].

С. В. Курильов вважав, що санкцією в точному змісті цього слова варто іменувати лише закладену в юридичній нормі можливість (загрозу) примусу стосовно зобов'язаної особи у випадку невиконання нею обов'язку [11, с. 49].

Близьким до наведеного є розуміння санкцій норм права Р. Л. Хачатурова, Р. Г. Ягутяна, які вважають, що санкція – частина правової норми із вказівкою на заходи державного примусу (впливу) щодо правопорушника. Однак не можна погодитися із наступним їх твердженням, що санкція – державно-правовий захід впливу, що застосовується до порушника встановлених норм і правил, це форми і заходи відповідальності, передбачені в правових нормах, які носять каральний характер [30, с. 61]. На нашу думку, зазначені автори безпідставно ототожнюють поняття санкції норми права та юридичної відповідальності за її порушення, про що йтиметься нижче.

М. І. Байтін вважає, що санкція – це структурний елемент, який передбачає наслідки порушення правової норми, визначає вид і міру юридичної відповідальності для порушника її приписів [4, с. 187]. С. С. Алексєєв висловив аналогічну думку, що санкція є структурним елементом норми, що вказує на заходи, які застосовуються при її недотриманні [2, с. 305]. Науковець у цілому охарактеризував санкції норм права як групу державно-примусових заходів [1, с. 194]. Загалом ми погоджуємося із цим баченням, проте, як видається, воно б набуло більш логічного змісту за рахунок акценту на негативному характері наслідків порушення правової норми.

Це міркування дає підстави погодитися із визначеннями В. Д. Перевалова, В. І. Червонюка, які розглядають санкцію як частину правової норми, яка містить вказівки на несприятливі наслідки, що настають при порушенні її диспозиції [23, с. 167; 31, с. 277].

Аналогічний дискурс сприйняття санкції правової норми як її структурного елемента, що вказує на вид і міру можливої юридичної відповідальності за її порушення, чітко простежується у вітчизняній теорії права. Зокрема, санкція визначається як частина норми права, яка встановлює невігідні наслідки на випадок невиконання правила, визначеного в диспозиції. Вона є логічно завершальним елементом структури норми права, який обумовлений існуванням диспозиції [9, с. 283].

Мета санкції на думку теоретиків права – створення несприятливих наслідків для правопорушника. Ці наслідки можуть знайти вираз у різних формах: у примусі до здійснення певних дій; у визнанні недійсними певних діянь; у зміні правового статусу тих або інших суб'єктів [8, с. 152].

К. Г. Волинка визначає санкцію як настання несприятливих наслідків для одного з учасників правовідношення. Санкція визначається як державна міра, що застосовується до правопорушника у вигляді юридичної відповідальності, що передбачена в правових нормах і носить каральний характер, тобто міра примусу для суб'єктів, які порушили приписи правових норм. Отже, санкція пов'язується із небажаними наслідками матеріального, фізичного, психічного та іншого характеру, що настають для особи, яка порушила диспозицію цієї норми [7, с. 116]. З приводу наведеного варто знову вказати

на некоректне ототожнення санкції як елемента норми права і юридичної відповідальності за її порушення, хоча ці поняття дійсно тісно пов'язані.

З цієї точки зору є підстави визнати слушність ідейно споріднених дефініцій санкції як частини норми, де міститься вказівка на засоби державного примусу, які застосовуються спеціальними органами держави за порушення вимог диспозиції норми [13, с. 28]; частини норми права, у якій міститься вказівка на міру відповідальності за порушення приписів диспозиції норми [25, с. 508]; частини норми права, яка вказує на заходи державного впливу, що застосовуються до порушника правила, яке передбачено диспозицією [22, с. 134].

Є підстави для критичних зауважень щодо визначення санкції, здійсненого І. С. Войтенко, яка під терміном «санкція» розуміє складову частину правової норми, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу у формі примусу. Санкція є несприятливим наслідком девіантної поведінки особи [6, с. 117]. На нашу думку, недоречно як єдину підставу для застосування санкції вказувати невиконання правової норми. Адже тоді йдеться про пасивне порушення норми права, бездіяльність. У цьому сенсі більш виправдано було б все ж вести мову про порушення норми права, яке можливе як активними діями, так і у разі бездіяльності зобов'язаної особи.

Вчення про юридичну відповідальність згодом було розширено завдяки концепції позитивної або перспективної відповідальності як протилежності юридичної відповідальності за порушення норми права. Це вплинуло і на наукові уявлення про поняття і зміст правових санкцій і призвело до появи концепції санкцій-заохочень, санкцій-стимулів.

Найбільш повно до її обґрунтування підійшов А. В. Малько, який вказав, що у зв'язку з розвитком законодавства і правової теорії в юридичній літературі стали піднімати питання про санкції-заохочення, які були виявлені науковцями практично у всіх галузях права [16]. Дослідник наводить наступні аргументи існування заохочувальних санкцій. По-перше, етимологічне значення слова «санкція» має на увазі не тільки негативні, а й позитивні наслідки. По-друге, позитивні санкції притаманні всім соціальним нормам. По-третє, санкції заохочення визнають не тільки у вітчизняній, а й у зарубіжній науці. По-четверте, структура юридичних норм, що містять санкції-заохочення, зовні нагадує структуру більшості кримінально-правових норм, що містять санкції покарання. По-п'яте, певним доказом існування заохочувальних санкцій є те, що вони в багатьох нормативно-правових актах розташовані поруч із заходами покарання [14, с. 32-33]. З приводу наведеного, на перший погляд, переконливого набору аргументів доцільно вказати наступне. Проведене нами дослідження етимології поняття «санкції» у правовому обігу дає підстави відхилити перший аргумент. Другий та третій доводи не містять конкретних прикладів, тому не можуть серйозно сприйматися. Аргументи щодо структури стимулюючих норм або їх місця у певному нормативно-правовому акті ніяк не змінює їх змісту – спонукати до певної суспільно-корисної правової поведінки.

На думку А. В. Малька, про можливість віднесення санкцій-заохочень і санкцій-покарань до загальної для них категорії санкцій норм права свідчить наявність у них схожих ознак. Вони є правовими засобами впливу на інтереси осіб; для них встановлені певні процедури застосування, вони забезпечуються заходами державного захисту, гарантуються законом; вони виступають одночасно як найбільш потужні чинники, що забезпечують дію інших правових засобів; вони пов'язані з благом, цінностями особи, хоча певні наслідки для особи будуть залежати від того, що застосовується - заохочення або покарання [15, с. 142].

А. А. Мусаткіна також висловилася за можливість віднесення заохочень і покарань до складу загальної для них категорії санкцій. Її позиція ґрунтується на тому, що, по-перше, вони нерозривно пов'язані з правовою нормою, передбачені нею; по-друге, забезпечуються і захищаються державою; по-третє, носять авторитетний, владний характер; по-четверте, формально визначені [18, с. 35].

Знову-таки, відшукування зовні схожих ознак між протилежно спрямованими правовими стимулами – заохоченнями та покараннями за термінологією цього вченого – свідчить не про змістовне, а про формальне порівняння абсолютного різних правових інструментів. Видається, що розумють це і самі прихильники існування санкцій-заохочень. Адже у роботах А. В. Малька, А. А. Мусаткіною можна побачити висновок про те, що «заохочення і покарання, виступаючи полярними засобами на рівні санкцій правової норми, тягнуть за собою різні юридичні наслідки: позитивні і негативні відповідно» [14, с. 31; 18, с. 35].

У вітчизняній теорії права аналогічну позицію обстоює В. Ю. Орехов. Зокрема, під санкцією правової норми він розуміє структурну частину правової норми, яка містить у собі певне відношення суспільства та держави до юридично значущих діянь суб'єктів права, зокрема, яка передбачає заходи негативного впливу як результат порушення норм права, а також заходи заохочення у випадку відповідних правомірних вчинків. Вчений розглядає санкції як у вузькому розумінні як заходи

юридичної відповідальності, передбачені законодавством за порушення відповідних юридичних обов'язків, так і у широкому розумінні. У останньому цей автор виділяє спеціальний різновид санкцій – заохочувальні (позитивні), під якими розуміє вказівку у законодавстві на такі наслідки, які можуть виражатися у заохоченнях, у стимулюванні правомірної поведінки суб'єктів правовідносин [21, с. 16].

На нашу думку, такий підхід методологічно помилковий, оскільки прямо протилежні заходи впливу – примус та заохочення – штучно об'єднуються у вигляді єдиного правового поняття – «санкції норми права». Більш перспективним вважаємо формування окремого інституту, що розмежує правообмежувальні (штрафні) та стимулюючі (заохочувальні) засоби правового регулювання.

Виокремлення вищевказаним автором «широкого» розуміння санкцій на нашу думку також не відповідає головній ознаці санкції – елемента правової норми. Адже такий підхід спирається не на конкретну правову норму із класичною структурою «якщо – тоді – інакше», а передбачає змішування конкретної правової норми та інших інститутів, норм права. Наприклад, як санкцію-заохочення розглядають звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення правомірних дій, спрямованих на примирення з потерпілим, загладження заподіяної шкоди тощо [32, с. 118]. Очевидно, що за санкцію-заохочення до підозрюваного у певному злочині намагаються представити окремий інститут загальної частини кримінального права, з чим погодитися неможливо.

Для більш повного розуміння поняття санкції правової норми слід розглянути інформаційне, суспільно-політичне значення як вияву осуду державою та суспільством протиправної поведінки та пов'язаний із цим превентивний вплив санкції. О. Е. Лейст справедливо зауважував, що санкція містить також заключну оцінку поведінки особи, яка порушила вимоги правової норми [12, с. 7]. Слушним є зауваження В. М. Сирих, Л. А. Морозової на те, що санкція не тільки встановлює заходи примусу, покарання, іншого впливу на порушників, а ще є реакцією держави на такого роду діяння. У ній виражається негативне ставлення держави і суспільства до осіб, що не дотримуються чинних норм права і намагаються власний інтерес протиставити інтересу, закріпленому в праві [17, с. 246; 28, с. 126]. Ми погоджуємося із висновком, що санкція є виразом осуду і примусу, який застосовується державою до суб'єкта суспільних відносин при порушенні ним вимог норми права [9, с. 283].

Доречно вказати, що через осуд та примус санкція правової норми справляє превентивний вплив як на самого правопорушника, так і на осіб, обізнаних із відповідним рішенням про її накладення. Цілком погоджуємося із думкою П. О. Недбайла, що санкція – один з юридичних засобів охорони права від порушення. Її соціальна функція, перш за все, полягає у попередженні правопорушень і виховному впливі на членів суспільства [19, с. 63]. С. С. Алексєєв розглядає санкції як засіб, спрямований на попередження правопорушень, пов'язаний із впливом на правопорушника [1, с. 194].

Досліджуючи поняття санкції у теорії права окрему увагу варто приділити питанню співвідношення та зв'язку юридичної відповідальності та санкцій норм права. Так, О. Е. Лейст обґрунтовано вказував на те, що санкція як елемент правової норми існує незалежно від настання відповідальності, але без санкції не може бути відповідальності. Якщо правопорушники не зазнають відповідальності, то санкція стає лише абстрактною загрозою. Відповідні поняття поєднуються при їх реалізації, тобто санкція виступає формою і мірою відповідальності [12, с. 94]. Цілком аргументованою є його позиція, яку підтримуємо і ми, про те, що відповідальність не потрібно ототожнювати із санкцією правової норми, оскільки: 1) наявність санкцій ще не означає настання відповідальності, адже санкція існує постійно як елемент правової норми, в тому числі до моменту її реалізації; 2) санкція правової норми відрізняється від відповідальності як за метою, так і за обсягом впливу на відповідного суб'єкта правовідносин; 3) відповідальність виникає і реалізується як у загальних, так і в конкретних правовідносинах, а санкція – лише в конкретних ситуаціях; 4) санкція не збігається в часі з моментом виникнення негативної юридичної відповідальності [6, с. 118].

Висновки із даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, у статті з'ясовано етимологічне значення поняття «санкція» як іншомовної категорії. З'ясовано, що цей багатозначний термін тлумачиться залежно від специфіки використання у тексті: у загальному значенні є підстави категорію «санкція» інтерпретувати як схвалення уповноваженим суб'єктом певного рішення, дії; у загально-теоретичному правовому значенні це поняття найчастіше ототожнюється із структурним елементом норми права; при спеціальному (галузевому) використанні це поняття набуває значення негативних наслідків, що наступають на підставі правового припису до порушника закону чи договору.

Традиційно у загальній теорії права санкція розглядається у зв'язку із інститутами норм права (зокрема, її структури) та юридичною відповідальністю за правопорушення (так званою ретроспективною, негативною відповідальністю).

Переважає більшість визначень санкції правової норми охоплює такі суттєві ознаки: 1) це елемент норми права; 2) виступає способом захисту правила поведінки, викладеного в диспозиції правової норми, від можливих його порушень, з метою попередити їх вчинення; 3) це вказівка на несприятливі наслідки, що настають у разі порушення норми права; 4) застосовується уповноваженими на притягнення до юридичної відповідальності суб'єктами.

Концепція позитивної або перспективної відповідальності (протилежності юридичної відповідальності за порушення норми права) та її інструментів - санкцій-заохочень, санкцій-стимулів нами не підтримується через її методологічну помилковість, відсутність суттєвих аргументів на її обґрунтування. Натомість, ми пропонуємо розвивати як у законодавстві, так і у загальній теорії права окремий інститут правових стимулів, що дозволить розмежувати та коректно унормувати правообмежувальні (штрафні) та стимулюючі (заохочувальні) засоби правового регулювання.

У статті встановлено інформаційне, суспільно-політичне значення санкцій норм права як вияву осуду державою та суспільством протиправної поведінки та пов'язаний із цим превентивний вплив санкції. Також з'ясовано співвідношення і зв'язок санкцій норм права та юридичної відповідальності, що часто помилково ототожнюються вченими.

Перспективним напрямом дослідження, на нашу думку, є аналіз особливостей санкцій окремих галузей права.

Джерела та література

1. Алексеев С. С. Общая теория права: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / С. С. Алексеев. – М.: Велби; Проспект, 2008. – 565 с.
2. Алексеев С.С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.
3. Базылев Б. Т. Сущность санкций в советском праве / Б. Т. Базылев // Правоведение. – 1976. – № 5. – С. 32-38.
4. Байтин М. И. Сущность права / М. И. Байтин. – Саратов: СГАП, 2002. – 416 с.
5. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А. Я. Сухарева. – М.: Инфра-М, 2003. – 704 с.
6. Войтенко І. С. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-господарських санкцій за адміністративним законодавством України / І. С. Войтенко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 117-121.
7. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
8. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та інші; за ред. В. В. Копейчикова. – Стереотип. вид. – К.: Ірінком Інтер, 1999. – 320 с.
9. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
10. Козюбра М. І. Переконання і примус в радянському праві / М. І. Козюбра. – К.: Наукова думка, 1970. – 152 с.
11. Курьлев С. В. Санкция как элемент правовой нормы / С. В. Курьлев // Сов. государство и право. – 1984. – № 8. – С. 47-51.
12. Лейст О. Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы) / О. Э. Лейст. – М.: Моск. гос. ун-т, 1981. – 240 с.
13. Литвак О. М. Держава і злочинність: монографія / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.
14. Малько А. В. Поощрение как правовое средство / А. В. Малько // Правоведение. – 1996. – № 3. – С. 26-36.
15. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве / А. В. Малько // Правоведение. – 1998. – № 3. – С. 134-147.
16. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве / А. В. Малько. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1995. – 184 с.
17. Морозова Л. А. Теория государства и права: учебник / Л. А. Морозова. – М.: Эксмо, 2008. – 414 с.
18. Мусаткіна А. А. Об общем понятии санкции нормы права / А. А. Мусаткіна // Актуальные проблемы российского права. – 2015. – № 1. – С. 32-37.
19. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П. Е. Недбайло. – М.: Юрид. лит., 1960. – 512 с.
20. Орехов В. Ю. Загально-теоретичні проблеми розуміння санкції / В. Ю. Орехов // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 4. – С. 68-74.
21. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: автореферат на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / В. Ю. Орехов. – Київ: КНУВС, 2008. – 22 с.
22. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2007. – 336 с.
23. Перевалов В. Д. Нормы и формы (источники) права. Система права и система законодательства // Теория государства и права: учебник / Отв. ред. В. Д. Перевалов. – М.: Норма, 2008. – 496 с.

24. Пиголкин А. С. Нормы советского социалистического права и их структура // Вопросы общей теории советского права: сб. ст. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 148-193.
25. Правознавство: словник термінів: навчальний посібник / за ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Юрисконсульт, КНТ, 2007. – 636 с.
26. Словари и энциклопедии на Академике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/18063>.
27. Словник української мови: в 11 томах / за заг. ред. І. К. Білодіда. – Том 9. – К.: Наукова думка, 1978. – 850 с.
28. Сырых В. М. Теория государства и права: учебник / В. М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2006. – 930 с.
29. Томашевский Н. П. О структуре правовой нормы и классификации ее элементов / Н. П. Томашевский // Вопросы общей теории советского права. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 244-245.
30. Хачатуров Р. Л., Ягутян Р. Г. Юридическая ответственность / Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. – Тольятти: Междунар. акад. бизнеса и банков. дела, 1995. – 200с.
31. Элементарные начала общей теории права: учеб. пособие для вузов / под общей ред. проф. В. И. Червонюка. – М.: КолосС, 2003. – 544 с.
32. Ярош В. Актуальні питання визначення кримінально-правової санкції / В. Ярош // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С.117-120.

Сопронюк А. Понятие санкции в теории права. В статье выяснено этимологическое значение понятия «санкция» как иноязычной категории. Выяснено, что этот многозначный термин толкуется в зависимости от специфики использования в тексте: в общем смысле есть основания эту категорию интерпретировать как одобрение уполномоченным субъектом определенного решения, действия; в общетеоретическом правовом смысле это понятие чаще всего отождествляется со структурным элементом нормы права; при специальном (отраслевом) использовании это понятие приобретает значение негативных последствий, наступающих на основании правового предписания к нарушителю закона или договора.

Традиционно в общей теории права санкция рассматривается в связи с институтами норм права (в частности, ее структуры) и юридической ответственности за правонарушения (так называемой ретроспективной, негативной ответственности).

Подавляющее большинство определений санкции правовой нормы охватывает такие существенные признаки: 1) это элемент нормы права; 2) выступает способом защиты правила поведения, изложенного в диспозиции правовой нормы, от возможных нарушений, с целью предупредить их совершение; 3) это указание на неблагоприятные последствия, наступающие в случае нарушения нормы права; 4) применяется уполномоченными на привлечение к юридической ответственности субъектами. Концепция положительной или перспективной ответственности (противоположности юридической ответственности за нарушение нормы права) и ее инструментов – санкций-поощрений, санкций-стимулов нами не поддерживается из-за ее методологической ошибочности. Автором установлено информационное, общественно-политическое значение санкций норм права как проявления осуждения государством и обществом противоправного поведения и связанное с этим превентивное воздействие санкции. Также установлено соотношение и связь санкций норм права и юридической ответственности, которые часто ошибочно отождествляются учеными.

Ключевые слова: норма права, санкция, правонарушения, государственное принуждение, юридическая ответственность.

Soproniuk A. Concept of Sanctions in the Theory of Law. The article clarifies etymological meaning of «sanction» as the foreign language category. It has been found out that this polysemantic term is interpreted differently, depending on the specific context it is used in: in a general sense there are grounds to interpret this category as approval of the specific decisions and actions by an authorized legal entity. In general, theoretical legal meaning of this concept is often identified with the structural element of the rule of law; in special (sectoral) context this concept acquires the meaning of negative consequences that occur under legal regulations as to the offender of the law or contract. Traditionally, in the general theory of law «sanction» is considered in relation to the institutions of the rule of law (in particular, concerning its structure) and legal responsibility for the offense (the so-called retrospective, negative liability). The majority of the definitions of sanction as a legal norm includes the following important features: 1) it is an element of the rule of law; 2) it is a way to protect the rules of behavior, set forth in the disposition of the legal norms, from its possible violations or in order to prevent their commission; 3) it is an indication to the adverse effects that occur in case of violation of the law; 4) is applied by authorized bodies to bring legal entities to legal responsibility. The concept of positive or prospective responsibility (opposite to legal responsibility for violation of the law) and its instruments – penalties-rewards, sanctions-incentives are not

supported by the author because of its methodological fallacy. The author justifies informational, socio-political significance of sanctions in the context of legal norms and tackles it as an expression of condemnation of illegal behavior by the state or society and related to it preventive effect of sanctions. The author supports the relationship and connection of sanctions with legal norms and legal responsibility, which are often wrongly equated by scientists.

Key words: rule of law, sanction, offense, state compulsion, legal liability.

УДК 343.163

Д. Супруненко

Оцінка ефективності попереджувальної діяльності прокуратури як суб'єкта запобігання та протидії злочинності у сучасний період

В статті на підставі вивчення змісту нормативно-правових актів, що регулюють діяльність прокуратури України, а також аналізу результатів роботи по запобіганню злочинам в органах та установах виконання покарань, визначені проблемні питання та виведені науково обґрунтовані шляхи їх вирішення по суті. Сформульовано пропозицію щодо доповнення ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» такою функцією прокуратури, як нагляд за дотриманням кримінологічного законодавства, спрямованого на усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень, виявлених у результаті реалізації інших функцій прокуратури.

Ключові слова: запобігання злочинам, прокуратура, органи виконання покарань, установи виконання покарань, нормативно-правовий акт, прокурорський нагляд, суб'єкт запобігання злочинам.

Постановка проблем. Проведений аналіз результатів прокурорського нагляду в Україні за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, та матеріалів реагування органів прокуратури на виявлені порушення закону, встановленого порядку виконання та відбування покарань, а також конституційних прав, свобод і законних інтересів суб'єктів і учасників кримінально-виконавчої діяльності, дозволяє зробити висновок про те, що назріла нагальна необхідність зміни змісту предмету нагляду, завдань та методики прокурорських перевірок в органах та установах виконання покарань, яка можлива лише при іншому підході, а саме – прокуратура має стати не просто суб'єктом запобігання злочинам, а його їх координуючим елементом. Тобто на порядок денний у цій ситуації виходять три ключові проблеми, що потребують вирішення у зазначеній площині та мають підвищити рівень ефективності діяльності усіх без винятку суб'єктів запобіжної діяльності. Зокрема, ідеться про необхідність: а) якісної зміни ролі та місця прокуратури в реалізації кримінологічної політики України; б) суттєвого покращення взаємодії прокуратури з іншими правоохоронними органами, органами державної влади та місцевого самоврядування, а також громадськістю та окремими громадянами; в) удосконалення змісту прокурорсько-наглядової діяльності, у тому числі з питань запобігання злочинам.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури показало, що у більшій мірі питаннями, які склали предмет дослідження цієї наукової статті, займаються науковці, що розробляють проблеми діяльності прокуратури, а саме: Ю. М. Грошевий, Л. М. Давиденко, В. С. Зеленецький, С. В. Домбровський, М. В. Косюта, М. Л. Лісовий, О. Р. Михайленко, Ю. Е. Полянський, В. Я. Тацій, Є. В. Фесенко, М. К. Якимчук. Поряд з цим, слід визнати, що без залучення до цього процесу науковців інших галузей, що складають зміст боротьби із злочинністю в Україні, зокрема, вчених-кримінологів, а також без глибокого аналізу особливостей кримінально-виконавчих правовідносин, підвищити ефективність запобіжної діяльності прокуратури України у сфері виконання покарань буде вкрай проблемно, що й виступило додатковим аргументом при виборі теми цієї наукової статті.

Виклад основних положень. Серед принципів, що характеризують діяльність державного апарата, в тому числі у сфері нормотворчості, особливе місце займає принцип ефективності, під яким у науці розуміють необхідність прийняття нормативно-правових актів, які досягають запланованих